

ФОРТЕПІАННЕ ВИКОНАВСТВО УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ ХХ СТ.

Проаналізовано питання, пов'язані з фортепіанним виконавством в Україні середини ХХ ст., зокрема з репертуарною політикою, організацією концертної діяльності та конкурсів піаністів, гастрольними концертами зарубіжних виконавців.

Ключові слова: фортепіанне виконавство, конкурс піаністів, репертуар, концерт-лекція.

Анализируются вопросы, связанные с фортепианным исполнительством в Украине середины ХХ в., в частности с репертуарной политикой, организацией концертной деятельности и конкурсов пианистов, гастрольными концертами зарубежных исполнителей.

Ключевые слова: фортепианное исполнительство, конкурс пианистов, репертуар, концерт-лекция.

The issues related to the piano playing in the Ukraine in the mid-twentieth century, in particular: the repertoire policy, activities and organization of concert piano competitions, as well as numerous tours to foreign artists, are studied and analyzed.

Key words: piano performance, piano competition, repertoire, concert-lecture.

Інтерес до виконавського мистецтва ХХ ст. — одна з актуальних тенденцій сучасної музичної науки і практики. У ракурсі напрямів реформування музичної освіти, що намітилися в Україні, нагальними є проблеми історії фортепіанного виконавства взагалі і середини ХХ ст. зокрема. Розвиток фортепіанного виконавства України цього періоду значно збагатив фортепіанне мистецтво різноманітним художнім напрямів та стилів, що набуло відображення у творчих манерах і способах трактування творів зарубіжних та українських композиторів.

Актуальність і перспективність цього дослідження полягає у вивченні та всесторонньому аналізові тенденцій і процесів, які характерні для розвитку фортепіанного виконавства України середини ХХ ст. Вибір об'єкта дослідження цього періоду не є випадковим, оскільки узагальнення й запозичення досвіду минулого сприятимуть поліпшенню підготовки майбутніх піаністів-фахівців. Звернення до історії дозволяє розкрити особливості музичного мислення піаністів минулого століття, визначити специфіку репертуару, ознайомитися з утраченими виконавськими традиціями. Вирішення цих питань на сучасному етапі є принциповим не лише для піаністів, а й для дослідників, оскільки дозволяє розширити уявлення про музичне мислення та особливості фортепіанного виконавства України середини ХХ століття.

Мета статті — охарактеризувати фортепіанне виконавство України середини ХХ ст. — визначила такі завдання: вивчити питання, пов'язані з фортепіанним виконавством цього періоду; виявити основні

тенденції формування в ті роки фортепіанного репертуару; розкрити особливості організації і специфіки концертів вітчизняних та іноземних гастролерів, а також інші питання, пов'язані з фортепіанним виконавством, які майже не розглядали українські музикознавці.

Проблеми фортепіанного виконавства України середини ХХ ст. висвітлено в працях К. Шамаєвої, А. Рум'янцевої, О. Кононової.

Перша половина ХХ ст. стала важливим етапом у розвитку піаністичної культури України. Остаточо сформувалися консерваторії як самостійні навчальні заклади, почала здійснюватися програма комплексної підготовки піаністів-професіоналів, відбулися численні фортепіанні концерти, перший конкурс піаністів. Усі ці чинники в комплексі відіграли позитивну роль у навчанні, формуванні й вихованні талановитих виконавців, більшість з них надалі поповнили плеяду видатних піаністів минулого століття.

Характеризуючи музичне життя України середини ХХ ст. слід зазначити, що поступово відновлюючись після руйнівної Великої Вітчизняної війни, поряд із симфонічними концертами, камерною та вокальною музикою розвивалося й фортепіанне виконавство. На відміну від тенденції 30-х рр., коли українська музика практично не лунала зі сцени, твори українських авторів у середині ХХ ст. стали неодмінною складовою концертних програм українських піаністів. Майже в усіх концертах представники української фортепіанної школи поряд із творами російської та зарубіжної класики виконували щось із доробку українських композиторів. Наприклад, програма концерту лауреата республіканського конкурсу музикантів-виконавців Ю. Будницької, що відбувся 25 грудня 1946 р. в Києві. У першому відділенні прозвучали твори В. Косенка «Пасакалія», М. Мясковського Соната №32 та «Етюд — Гавот», у другому — виконувалася Соната b-moll Ф. Шопена.

Ще одним прикладом використання у своїй виконавській творчості опусів українських авторів є програма концерту випускниці Харківської консерваторії Н. Єщенко, який відбувся 19 квітня 1953 р. До його програми ввійшли такі твори: І. Шамо «Українська сюїта», Л. Ревуцький «Три прелюдії», а також чотири Етюдкартини С. Рахманінова, Соната h-moll Ф. Шопена і «Дон-Жуан» В. А. Моцарта — Ф. Ліста.

На початку 50-х рр. педагоги Київської, Одеської і Харківської консерваторій розпочали редагування творів українських композиторів і укладання збірників українського репертуару. Прискіпливо вивчалася національна музична спадщина. Так, композитори Л. Ревуцький та Г. Майборода відновили й оркестрували незавершений концерт для фортепіано з оркестром В. Косенка (перша частина якого виконувалася ще 1937 р.) 29 листопада 1950 р. цей твір з успіхом виконала Ю. Будницька в супроводі оркестру філармонії під керівництвом Н. Рахліна. Критика відзначила, що піаністка чудово опанувала

музичній матеріал і була надзвичайно переконливою в розкритті ху-
дожного змісту концерту.

Українська музика лунала не тільки у філармонійних залах, а та-
кож у навчальних закладах та підприємствах. Прикладом може
слугувати концерт, який відбувся 25 травня 1951 р. в актовому залі
Київського педагогічного інституту. Це був черговий концерт-лекція,
присвячений творчості видатного українського класика М. Лисенка.
Розпочався він з лекції П. Козицького, потім пролунала музика, зок-
рема друга рапсодія у виконанні лауреата республіканського кон-
курсу музикантів-виконавців Р. Лисенко.

Однак у середині ХХ ст. основою концертного репертуару піаніс-
тів була творчість композиторів ХІХ ст. — Р. Шумана, Ф. Шопена,
П. Чайковського, Ф. Ліста, — спостерігалася також зацікавленість
творчістю Л. ван Бетховена. Так, у 1946 р. (25 травня і 29 квітня) від-
булися виступи студентів класу професора Харківської консерваторії
А. Лунца, в їх виконанні прозвучали такі твори великого компози-
тора: Сонати оп. 7, 57, 53, 101, 27; концерт C-Dur; 15 варіацій з фу-
гою оп. 35, Соната для скрипки й фортепіано оп. 77.

«Репертуарною» залишалася й музика Ф. Ліста, наприклад,
у 1952 р. в Харкові відбувся концерт-лекція «Ф. Ліст», у якому вико-
нано такі твори композитора: Балада h-moll, Сонет Петрарки № 104,
Рапсодія № 12, Ноктюрн As-Dur, М. Паганіні — Ф. Ліст Каприс
a-moll, Рапсодія №9, Концерт As-Dur.

Одним з найпопулярніших авторів зокрема серед українських піа-
ністів і гастролерів, на той час був Ф. Шопен. Жодного концертного
сезону не відбулося без звернення до музики видатного польського
композитора. У 1949 р. в усій республіці відбулися концерти, приуро-
чені до 100-ліття від дати смерті Ф. Шопена. Їх учасниками були
студенти музичних училищ та ВНЗ, українські виконавці-піаністи:
Ю. Будницька, Р. Гіндін, Л. Щур та ін. На концерті 16 червня 1949 р.
в Харкові прозвучали: Ноктюрн As-Dur, Балада g-moll, Етюдів № 4, 7,
14, 23 у виконанні Н. Єщенко, а також Концерт f-moll, Колискова,
Вальс Es-Dur, Фантазія f-moll, у виконанні М. Єщенко.

23–24 жовтня 1949 р. з шопенівською програмою виступив ви-
пускник Одеської консерваторії, переможець Третього міжнародного
конкурсу ім. Ф. Шопена у Варшаві Я. Зак, який підготував Фанта-
зію, Скерцо, п'ять Мазурок, Полонез, Ноктюрни, два Вальси та Со-
нату.

Для періоду 40 — початку 50-х рр. також були характерними
концерти, програми яких складали твори радянських композито-
рів. Виконавці надавали перевагу творам С. Прокоф'єва, однак при-
діляли увагу й іншим авторам. Наприклад, у програмі концерту
від 17 грудня 1947 р. були виконані дві Сонати С. Прокоф'єва, а
також «Пассакалія» В. Косенка, «Танок із факелами», «Ліричний
дует», «Танок із шаблями» А. Хачатуряна, три концертні Етюдів Є.

Вітачека, Прелюдія Л. Ревуцького, «Причуди» М. Мясковського, шість Етюдів Л. Половинкіна. Другу Сонату С. Прокоф'єва було виконано 13 грудня 1947 р. в Харкові, в концерті, що теж складався з творів радянських композиторів. А до програми концерту, присвяченого музичній культурі братніх республік СРСР, який відбувся 10 листопада 1951 р., увійшли твори А. Ешпая, Ф. Вітачека, Г. Гасанова (Концерт №1), І. Шамо (Веснянка, Дума), В. Косенка (Вальс) та ін.

Зазначимо також, що в програмах фортепіанних концертів звучали і твори К. Дебюсі та М. Равеля, про творчість яких у 30-ті рр. ХХ ст. відвідувачі концертних залів України ніколи не чули. У цей період доробок французьких композиторів став предметом вивчення піаністів, відтак українська публіка набула можливості ознайомитися з музикою цих авторів.

Точчасні програми виступів піаністів свідчать про посилення інтересу до жанру фортепіанного концерту. Зацікавилися цим жанром і українські композитори, наприклад, значно широкую популярність в 50-ті рр. набув «Слов'янський концерт» Б. Лятошинського, в якому були використані масивна фактура й акордова техніка. Його форма не зовсім традиційна, цей твір можна назвати концертом-симфонією, тому що оркестр і рояль є рівноправними партнерами. Першим виконавцем «Слов'янського концерту» був піаніст В. Воробйов, а пізніше його з успіхом виконувала Т. Николаєва.

Наприкінці 40 — на початку 50-х рр. українські виконавці часто виступали в концертних залах Росії. Так, 21 травня 1946 р. в Москві відбулися виступи квартету ім. Ж. Б. Вільома (Київської державної філармонії) та піаніста, професора Київської консерваторії А. Луфера. Вони підготували твори Б. Лятошинського, В. Філіппенка, Ф. Козицького. Особливу прихильність серед слухачів мав Український квартет Б. Лятошинського. У відгуках на ці виступи відзначалося: «...достоїнства музики квінтету ґрунтуються на національній інтонаційній основі, саме із цього походила співучість і романтична схвильованість музики», «...А. Луфер зумів дати «тон» п'єси і зберегти його провідне значення впродовж усього твору, ніде не порушуючи рівноваги у звучанні ансамблю» [3].

50-ті рр. стали періодом інтенсивних гастрольних подорожей до України видатних піаністів. Так, у 1949 р. відбулися виступи Е. Гіллельса, який у своїх концертах виконував твори В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, Ф. Ліста, Ф. Шопена. У 1951 р. публіка мала можливість ознайомитися з творами російських композиторів: Гумористичним скерцо, Каприччіозо, Темою з варіаціями П. Чайковського; творами М. Балакірева; Музичними моментами С. Рахманінова.

Регулярно відвідував Україну й С. Ріхтер, програми котрого були надзвичайно різноманітними. Наприклад, концерти 1950 р., в одному з яких піаніст запропонував сольну програму з творів С. Прокоф'єва (Соната №2, десять Миттевостей, Вальс, Гавот), Ф. Ліста та Р.

Шумана. Відбувся ще концерт з творів Л. ван Бетховена, а також виступи в ролі концертмейстера співачки Н. Дорліак.

Неодноразово відвідав республіку в той період Г. Нейгауз. Один з його концертів відбувся 12 грудня 1951 р. в Києві, на якому було виконано: Концерт Ф. Шопена для фортепіано з оркестром оп. 11 e-moll; Концерт Ф. Ліста для фортепіано с оркестром; Концерт В. А. Моцарта для двох фортепіано за участю С. Нейгауза. Преса висловила велику задоволеність черговою зустріччю з талановитими виконавцями й відзначила «особливу красу й різноманіття звуку» в інтерпретації шопенівського концерту [1].

Серед піаністів, які гастролювали в ті роки Україною, слід назвати Т. Ніколаєву, Г. Гінзбурга, Б. Давидович, С. Нейгауза, Л. Оборіна, В. Софроніцького, П. Серебрякова.

Аналізуючи фортепіанне мистецтво 50-х р., необхідно відзначити, що в республіці відбувалися гастролі фортепіанних дуетів. На жаль, і в той період, і нині фортепіанні дуети в Україні не набули популярності, хоча для них як зарубіжні, так і вітчизняні композитори створили багатий репертуар.

Так, у 1954 р. відбулися два показові концерти. В одному взяли участь естонські піаністи А. Клас і Б. Лук, які запропонували таку програму: Ф. Шуберт «Угорський дивертисмент»; В. А. Моцарт — Ф. Ліст Фантазія на теми опери «Дон Жуан»; Р. Шуман Анданте з варіаціями; Б. Дворжак Три слов'янські танці; І. Штраус Фантазія на тему вальсу; А. Рубінштейн Тріпак; М. Каппа Карело-фінський танок. Учасниками іншого концерту були чудові піаністи з Росії Генріх та Станіслав Нейгаузи, котрі виконали Рондо Ф. Шопена, «Білими і чорними» К. Дебюссі; Інтродукцію, пасакалію та фугу М. Регера; Прелюдію і фугу С. Танєєва та Рапсодію С. Рахманінова.

У 1957 р. відбулися гастролі фортепіанного дуету в складі Адольфа та Михайла Готлібів. Поряд із творами Ф. Ліста (Патетичний концерт та Романс) і Ф. Шуберта — Ф. Ліста («Форель») була представлена музика для двох фортепіано К. Дебюссі й М. Равеля, Народна пісня Х. Агірре, «Северянка» Е. Дюблана, два романси К. Гуаставіно, а також танці з балету А. Хачатуряна «Спартак».

У 1945 р. було організовано республіканський конкурс музикантів-виконавців, який став підсумком розвитку фортепіанного мистецтва в Україні. Серед лауреатів — вихованці Київської консерваторії Д. Тасін та Р. Гіндін, обидва випускники класу професора А. Луфера.

Преса відзначала технічну вправність і велику музикальність цих виконавців: «Музичні твори під їх руками безперервно розвиваються, музична думка не зупиняється ні на хвилину» [5]. Згідно з її оцінками виконання другого концерту С. Рахманінова для фортепіано з оркестром, Д. Тасіним характеризувалося «зовнішнім спокоєм, за яким відчувались сила і воля, а також — великою сконцентрованою увагою на створенні музичних образів» [5]. У виконанні Р. Гіндіна

прозвучав перший концерт для фортепіано з оркестром П. Чайковського. Слухачів вразили різноманітна динаміка та віртуозність виконання молодого піаніста. «Партія фортепіано зливалася з оркестром настільки, що звук був неначе індивідуалізованим голосом великого симфонічного твору», — такою була оцінка критиків [5].

У програмі учасників конкурсу гідне місце посіли твори українських авторів, зокрема нові доробки В. Вериковського. Своєрідний і дуже емоційний виступ лауреата конкурсу Р. Лисенко, одне з призових місць посіла Ю. Будницька. Учасницею конкурсу була і Ю. Рожавська (випускниця М. Гозенпуда) — талановита піаністка, в майбутньому відомий український композитор.

Незважаючи на протистояння двох соціально-політичних систем, у період кінця 40-х — початку 50-х рр. почалося зміцнення міжнародних зв'язків. У нових геополітичних реаліях, що склалися після розгрому фашистської Німеччини, посилювався інтерес до життя народу-переможця, його культури. Певна стабілізація відносин уможливила проведення в різних країнах фестивалів, гастролей окремих діячів мистецтв за кордон, а зарубіжних майстрів — до України. Культура в цей період стала одним з головних факторів спілкування і зближення народів.

У результаті до України декілька разів приїздили чеські музиканти. Один з перших концертів відбувся 1946 р. На запрошення Українського товариства культурних зв'язків із зарубіжжям столичної філармонії республіку відвідали музиканти, серед яких був один з найвидатніших композиторів і піаністів Чехії Й. Паленічек. На концерті були виконані твори Б. Мартіну та Л. Яначека. Й. Паленічек також запропонував фортепіанний концерт у супроводі струнного оркестру й літавр, автором якого був сам. У рецензії на цей концерт А. Зноско-Боровський відзначив «фактурну своєрідність концерту, в якому застосовано принцип токатності й цікаву авторську інтерпретацію» [6].

Успішно розвивалися й українсько-польські зв'язки. Наприклад, у 1949 р. в Києві відбувалися вечори польської музики. Це був перший післявоєнний приїзд музикантів з Польщі. Фортепіанну національну музику представляли С. Шпінальський (випускник Московської консерваторії) та Я. Гофман. Українські слухачі насолоджувались творами Ф. Шопена у виконанні польських піаністів.

Ще одна зустріч з талановитими виконавцями цієї країни відбулася 1955 р. З нагоди 10-ї річниці визволення Польщі від німецько-фашистських загарбників були організовані концерти за участі випускниці Київської консерваторії, лауреата міжнародного конкурсу ім. Ф. Шопена Л. Тріхтол і диригента З. Гужинського. У першому відділі виконано «Литовську рапсодію» М. Карловича для симфонічного оркестру, в другому — концерт e-moll для фортепіано з оркестром Ф.

Шопена. У пресі відзначали чудову майстерність і відчуття стилю в інтерпретації молодой виконавиці.

Частою гостею філармонійних залів України була лауреат першої премії міжнародного конкурсу ім. Ф. Шопена 1949 р. Г. Черні-Стефанська. Програми її концертів складали насамперед твори Ф. Шопена. Рецензентам подобалася ця дивовижно музикальна піаністка, а «надзвичайну чарівливість її інтерпретації» вони вбачали в «особливо тонкому відчутті камерності творів Ф. Шопена» [4]. Вона грала також твори інших, маловідомих композиторів. Так, 1957 р. в програмі цієї піаністки були Патетичний концерт Ф. Ліста, Серенада «Тріана» І. Альбеніса, два романси К. Гуаставіно, Сюїта з балету «Гаяне» А. Хачатуряна. У 1955 р. концертну програму з творів Ф. Шопена представляла ще одна польська піаністка — Б. Хессе-Буховська.

У 1949 р. відбулися українські гастролі талановитої угорської піаністки А. Фішер, котра виконала концерт для фортепіано з оркестром Л. ван Бетховена під керівництвом Ласло Амаді. Музику румунських композиторів представляв українцям Мандру Кац. 22 лютого 1950 р. відбувся симфонічний концерт, у якому піаніст зіграв концерт Ф. Шопена для фортепіано з оркестром (диригент — Н. Сільвестрі), а за кілька днів на сольному концерті серед інших творів прозвучали в його виконанні твори Д. Енеску — Токката, Пavana, Бурре.

У 1952 р. румунську фортепіанну школу українським слухачам демонстрував В. Георгіу — лауреат конкурсів у Будапешті й Празі та міжнародного конкурсу на фестивалі демократичної молоді в Берліні. Він виконував Ф. Шуберта, Ф. Ліста та Ф. Шопена.

Однак тогочасне музичне життя не обмежувалося лише численними гастролями піаністів — представників так званих «країн соціалістичного табору» — 1956 р. Україну відвідали англійські музиканти. До складу делегації разом із диригентом К. Рейбоундом, співачкою Дж. Вівтан увійшов професор Королівського музичного коледжу Сіріл Сміт — відомий інтерпретатор творів С. Рахманінова. У програмі, яка складалася із симфонічних і камерних творів англійських авторів, був виконаний концерт для двох фортепіано з оркестром Ленокса Б'юоркля (партію другого фортепіано грала Філіс Селлік). Преса особливо відзначила цікаву музику англійця та бездоганне відчуття ансамблю у виконавців [2]. Концертмейстером у концерті був відомий піаніст Джеральд Мур, нагороджений у 1952 р. золотою медаллю за заслуги в галузі камерної музики.

Отже, у 50-ті рр. українські слухачі мали можливість ознайомитися з багатьма творами композиторів Польщі, Угорщини, Румунії, Англії у виконанні відомих піаністів цих країн.

Таким чином, у середині ХХ ст. фортепіанне виконавство України набуло інтенсивного розвитку. Саме в цей період організовано безліч концертів українських піаністів, а також гастролерів з Росії та з-за

кордону. Дещо одноманітна репертуарна палітра 30-х рр., основу якої становила переважно романтична музика XIX ст., на початку 50-х збагатилася творами імпресіоністів, російських авторів та зарубіжних композиторів XX ст. Велике значення українські піаністи цього часу приділяли пропаганді національної фортепіанної музики, використовуючи у своїх концертних програмах твори композиторів-класиків і сучасних їм композиторів України.

Конкурси піаністів (перший з яких відбувся в Україні) стали невід'ємною складовою піаністичної культури республіки. У цей період історії українська піаністична школа мала таких визнаних музикантів, як Я. Зак, Т. Гольдфарб, Ю. Будницька, Р. Лисенко, Наталія та Марія Єщенко, В. Сечкін та ін..

Досвід піаністів-виконавців України середини XX ст. є важливою складовою української фортепіанної культури, а вивчення художнього світогляду, творчості й репертуару піаністів-виконавців — створює нові горизонти для оптимізації навчання, виховання та розвитку піаністів майбутніх поколінь.

Список літератури

1. Височинська Л. Концерти двох піаністів / Л. Височинська // Рад. мистецтво. — 1951. — 12 груд.
2. Концерти англійських митців // Рад. культура. — 1956. — 6 трав.
3. Концерти української музики у Москві // Рад. мистецтво. — 1946. — 21 трав.
4. Лесько К. Концерт Галіни Стефанської-Черні / К. Лесько // Рад. мистецтво. — 1959. — 5 трав.
5. Хінчин Л. Республіканський конкурс музик-виконавців і майстрів художнього читання / Л. Хінчин // Рад. мистецтво. — 1945. — 16 черв.
6. Чехословацькі музиканти в Києві // Соц. Харківщина. — 1946. — 19 листоп.

Надійшла до редколегії 26.08.2014 р.